

Theologie in het publieke domein: een pleidooi voor wilde ganzen

Harmen Jansen

Gearfetting

De protestantske teolooch en it Earste Keamerlid Ruard Ganzevoort hat yn juny fan it jier 2013 teologen oproppen bûten de kaders fan 'e kristlike teology te gean en har te rjochtsjen op publike teology. De teology soe neffens him mear de dialooch mei de kultuer oangean moatte, net benaud wêze moatte om fragmintarysk te wêzen, eigen ynspiraasje sjen te litten en him mear te rjochtsjen op it hantearjen fan boarnen fan leauwen as “open source” foar elk dy't ynspiraasje siket.

Mgr. De Korte hat in mear tradisjonele opfetting oer teology. Hy fertrout op de mooglikheden fan de klassike teology, dy't net bedreaun wurde kin sûnder libben leauwen en ferbûn is mei de tsjerke en syn hierargy. Neffens him moat dy klassike teology yn petear mei de kulturele kontekst en it feroarjende tsjerkelibben.

Jansen stelt fragen by beide posysjes. Neffens him stiet de fraach nei de identiteit by beide op it spul. Oan 'e iene kant hat Ganzevoort net genôch each foar it belang fan 'e eigen identiteit fan teologen as hja teologisearje. Oan 'e oare kant is it by De Korte de fraach oft er wol werklik de moeting mei de kultuer oangiet, omdat er him yn dat petear einliks net kwetsber opstelt wat syn eigen identiteit oanbelanget. Jansen freget oandacht foar net-akademyske foarmen fan teology dy't bygelyks yn 'e sosjale media yn opmars binne.

In het jaar dat het Fries Godgeleerd Gezelschap werd opgericht, begon de “irreguliere” denker Søren Kierkegaard aan zijn stroom van publiciteit. Een van zijn verhalen gaat over wilde ganzen die in hun omgang met tamme ganzen uiteindelijk zelf tam dreigen te worden, in plaats van dat ze de tamme ganzen verlossen uit hun jammerlijke middelmatige leven, rondwaggelend op aarde, en hen uitdagen hoger op te gaan vliegen.¹

‘Willen theologen een functie behouden in de samenleving, dan zullen zij buiten de kaders van de christelijke traditie moeten treden en zich

1 S. Kierkegaard, *Wilde ganzen*, *Dagboeknotities 1846-1855* (Baarn 1978) [W.R. Scholtens (red.)].

richten op een publieke theologie.’ Aldus sprak Ruard Ganzevoort in juni 2013 in de *Nacht van de theologie* in een vurig pleidooi voor ‘publieke, dialogische, fragmentarische en inspirerende theologie’. *Spelen met heilig vuur* heet zijn pamflet dat vooral in de social media enige tijd een debat opleverde dat soms fel werd.² In plaats van verkerkelijkt theologie die zich vastklampt aan de taak van het verhelderen van het spreken voor de eigen parochie, hebben we volgens hem theologie nodig die publiekelijk op zoek gaat naar de uitingen van besef van het heilige in de brede cultuur. Theologen zouden te veel navelstaren in plaats van kerken uit hun maatschappelijk isolement te halen. Christenen hebben te weinig door hoe de geloofstaal in de oren van de meeste tijdgenoten klinkt als “zombiewoorden”. Theologen zouden hun waarheidsclaim moeten opgeven als te hinderlijk en in plaats daarvan geloofsgemeenschappen moeten helpen om zich te transformeren tot beheerders die hun kostbare tradities als “open source” beschikbaar houden voor wie daar behoefte aan heeft. Theologen moeten optreden als makelaars die attent maken op de spirituele componenten die er in allerlei cultuuruitingen aanwezig zijn, en die uitingen verhelderen, er contrasten bij aanbrengen, er levenswijsheid uit opdelfen en laten zien welke inspiratie dit kan opleveren voor het verstaan van de eigen traditie. Zulke theologie is eerder fragmentarisch dan dat het een systeem oplevert. Tot zover Ganzevoort, met in zijn betoog voorbeelden van eigentijdse cultuuruitingen met spirituele lading, zoals een lied van André Hazes als ‘Zij gelooft in mij’, de als blasfemisch weggezette comedy ‘Dogma’ van Kevin Smith, het optreden van Madonna aan een kruis of dat van Frans Bauer waarin hij mensen met een verstandelijke beperking publiekelijk – in de belichting van Ganzevoort: messiaans – knuffelt.³

Ook Mgr. De Korte wil graag het publieke domein betreden zien. Hij bepleit een uitnodigende kerk die helder, authentiek en communicatief het geloof en de wijsheid van de traditie present stelt. Net als Ganzevoort heeft hij de seculiere, multi-etnische samenleving voor ogen waarin de zappende burger op de levensbeschouwelijke markt van vele mogelijkheden zijn of haar eigen spirituele, morele en religieuze kostje bij elkaar scharrelt, meestal met beperkte houdbaarheidsdatum. Maar hij is duidelijk uit ander hout gesneden. Het onderscheid tussen kerkelijke en

---

2 R. Ganzevoort, *Spelen met heilig vuur. Waarom de theologie haar claim op de waarheid moet opgeven* (Baarn 2013); idem, ‘Theologen, ga tolken en bemiddelen’, *Volzin* 12/17 (2013) p.18.

3 Ganzevoort, *Spelen met heilig vuur*, pp.8-11; 42vv en R. Ganzevoort, ‘Biedt theologie aan voor het leven van nu’, *Volzin* 12/14 (2013) p.7.

godsdienstwetenschappelijke theologie blijft recht overeind. Voor zover hij aan “dubbel denken” wil doen, om een term van de recent overleden protestantse theoloog Gerrit de Kruijf te gebruiken,⁴ is dat alleen in de vorm van een voortdurende wisselwerking tussen *gelovig nadenken* en *nadenkend geloven*, niet die van een heen-en-weer-beweging tussen een perspectief van buitenaf en binnenuit. Terwijl Ganzevoort de theologie volgens de Anselmiaanse insteek van *fides quaerens intellectum* (geloof dat via reflectie tot begrip komt) had weggezet als een positie die leidt tot irrelevantie van kerk en theologie en hij daarbij de waarheidsvraag tussen haakjes wilde stellen.

Maar volgens Mgr. De Korte wordt er ook in een klassieke theologieopvatting wel degelijk voortdurend contact gemaakt met de eigen tijd en samenleving. Want theologie is er niet om de traditie te bevriezen, maar om vertaalslagen te maken en in de vertaalslag een nieuwe voortzetting te stimuleren. Juist christelijke theologie kan goed voor de muziek uitlopen als ze contextueel, oecumenisch, in interreligieuze dialoog en met bereidheid tot zelfkritiek wordt bedreven. En met een bescheiden opstelling als het gaat om de waarheidsclaim, want God laat zich niet claimen. Theologie – zo trek ik deze lijn door – heeft wel dogmatiek als een van de vakken, maar theologie is niet dogmatisch. Ze werkt en denkt wel systematisch, maar is allerminst een gesloten systeem. Zij put wel uit oude wijsheid, maar verdedigt echt niet alleen maar een voor eeuwen vastliggende moraal. Ter illustratie van hoe dit werkt, kunnen we denken aan de manier waarop protestantse academici als Theo Boer en Frits de Lange in ons land met een eigen geluid aanwezig zijn in discussies over zaken als de gevolgen van vergrijzing, de nieuwe ouderdom en het euthanasiedebat, zich heel bewust van de noodzaak om voor seculiere oren begrijpelijke taal te spreken. Of hoe Ruben van Zwieten werkzaam is op de Amsterdamse Zuidas met het vertalen van Bijbelse verhalen en begrippen.⁵

Vanuit deze positie kan aan Ganzevoort gevraagd worden of zijn verzet tegen kerkelijke naar binnen gerichtheid en theologische verstarring niet in het andere uiterste verval. De gesloten identiteit die hij afwijst, lijkt te worden ingeruild voor gebrek aan of opschorten van identiteit.

---

4 J. Muis, ‘Dubbel denken in de theologie’, in: M. den Dulk, G. van Manen, G. Smit (red.), *Verlegen om een goed woord. Onderweg met Gerrit de Kruijf* (Zoetermeer 2013) pp.62-74. Muis tekent De Kruijf als ‘een insider in het christelijk geloof die de buitenstaander van binnenuit begrijpt’ (p.71).

5 <http://www.zingevingzuidas.nl/>; <http://fritsdelange.wordpress.com/>; http://www.pthu.nl/over_pthu/Medewerkers/t.a.boer/opinirende-en-populariserende-bijdragen/

Relevantie is bij hem belangrijker dan waarheid. De openmarktsituatie van de seculiere en multiculturele samenleving stelt het gemarginaliseerde christelijke geloof en de christelijke theoloog ontegenzeggelijk voor een uitdaging. Maar dan komt het aan op het ontwikkelen van *inclusief* denken en leven en theologiseren, waarin je jezelf bent en blijft, juist *in* de ontmoeting en zelfs omhelzing van de ander in zijn andersheid. Waarom zouden vrijheid, creativiteit, openheid en flexibiliteit van de theoloog niet kunnen samengaan met binding aan een instituut en een religieuze traditie? Is als het gaat om overzetting in taal van de seculiere samenleving, dus in seculiere taal, de inbedding in traditie en een vorm van institutionalisering van de religieuze gemeenschap niet extra hard nodig? Niet om de samenleving met waarheidsclaims te bestoken, maar voor de voeding van de eigen authenticiteit in de omgang met de “sources”, “beliefs” en “practices” waar de hedendaagse theoloog de kenner van zegt te zijn. Als de eigentijdse cultuur een rijke vindplaats van het sacrale, het heilige, “God” is, heb je toch eerst ergens een intuïtie moeten leren voor wat dan waarachtig goed, mooi, schoon en wijs is.

Maar bij het beeld van De Korte van een “substantie” van klassiek christendom die vooral beschermd en bewaard moet worden om helder te kunnen worden gecommuniceerd, zijn ook vraagtekens te plaatsen. Moet ik juist in de ontmoeting met de cultuur en tijdgenoten niet steeds weer opnieuw mijn zicht op wat de kern is, bijstellen? Hoeveel van de leer, de geloofstaal, het pakket overtuigingen, is uiteindelijk toch verpakking die eraf kan en geen inhoud waar het eigenlijk om gaat? Komt het wel tot een echte ontmoeting als ik bij de ander wel een religieus verlangen opmerk, waarop ik dan vervolgens het antwoord meen te hebben, maar mij niet laat prikkelen door het antwoord dat die ander tot eigen tevredenheid zelf al gevonden had? Anders gezegd: is dit toch niet te veel vertoon van een gesloten in plaats van inclusieve identiteit, een identiteit waarin ik mijzelf niet in de ontmoeting zo op het spel zet dat ik bereid ben tot transformatie?⁶

---

6 M. Volf, *Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation* (Nashville 1996) gaat vanuit zijn ervaring met etnische conflicten uitvoerig in op theologische vragen m.b.t. open en gesloten identiteit en vindt in de klassieke triniteitsleer een model van identiteit die de ander eerder ziet als een kans om door ontmoeting en “omhelzing” meer zichzelf te worden dan als een bedreiging.

Zo zet ik ook vraagtekens bij zijn theologieopvatting. Is de tweedeling van klassiek-kerkelijke versus godsdienstwetenschappelijke theologie als theologie vanuit een binnen- dan wel een buitenperspectief langzamerhand niet achterhaald? Theologie is niet hetzelfde als geloofstaal spreken, maar is reflectie, analyse en verheldering van dat spreken en van de manier waarop “religie” zich in kerk en cultuur voordoet en gestalte krijgt. Ook op een kerkgebonden instituut zal de theoloog dat doen met het gereedschap van eigentijdse literatuur-, cultuur- en religiewetenschap en inzichten uit historische, filosofische en godsdienstwetenschappelijke disciplines. Hoe komt het anders ooit tot de theologievernieuwing die ook De Korte noodzakelijk lijkt te vinden?

Is de theologie verder niet beter af als ze zich niet druk maakt of hoeft te maken over een kerkelijk stempel en synodale, bisschoppelijke of pauselijke goedkeuring? Er zijn nogal wat voorbeelden van uitoefening van Vaticaanse censuur en bisschoppelijk ingrijpen die laten zien dat het met de dialoog tussen kerkelijk leergezag en theologen lang niet altijd goed gaat. Is er in het beeld dat de bisschop schetst van de “checks” en “balances” van de theologiebeoefening wel voldoende garantie dat de soms zo broodnodige profetische religie- en kerkkritiek op tijd en in voldoende mate plaatsvindt en doorkomt? Al haast ik me dan te zeggen dat juist ook zijn kerk er soms wonderwel in slaagt met een paar goedgeplaatste bisschoppelijke en pauselijke oneliners de beeldvorming van kerk en geloof in de publieke opinie te laten kantelen.

Tenslotte nog een opmerking over het academische karakter van de theologie. Geeft De Korte er niet te hoog van op? Theologie kan baat hebben bij hoog liggende academische latten, maar kan ook verzanden in de spreekwoordelijke academische discussies, zonder veel vrucht voor samenleving en kerk. Bovendien, er is veel meer theologie dan alleen die van academici. Gelukkig maar. Want net zoals het Concertgebouworkest op een dag wel moet zakken in de internationale “ranking” als alle andere orkesten zijn wegbezuinigd, heeft academische theologie baat bij een dergelijk groot circuit van theologische liefhebberij eromheen. Bovendien was en is goede theologie soms “irregulier”. Niemand minder dan Karl Barth zag de irreguliere dogmatiek meestal zelfs chronologisch aan de reguliere, de geordende geloofsbezinning vooraf gaan.⁷ Oepke Noordmans (1871-1956) – de Friese theoloog die door De Korte wordt geciteerd – is een goed voorbeeld van fragmentarische en inspi-

---

7 R. Reeling Brouwer, *Grondvormen van theologische systematiek* (Vught 2009).

rerende theologie. Maar hij heeft nooit een academische aanstelling gehad, in tegenstelling tot iemand als zijn tijdgenoot Titus Brandsma (1881-1942). Zoals Daniël Chantepie de la Saussaye (1818-1874) in de eeuw ervoor – de eerste predikant uit de stad Leeuwarden die een tijd lang lid was van het Fries Godgeleerd Gezelschap – alleen de laatste anderhalf jaar van zijn leven hoogleraar in Groningen was, na twee decennia pionierswerk voor de zogenaamde “ethische theologie”, die een eeuw lang leidend zou zijn voor een belangrijk deel van het Nederlandse protestantisme. De eenentwintigste-eeuwse gestalte van de irreguliere theoloog is waarschijnlijk de bloggende of columns schrijvende parttime pastor die zonder kerkelijk *imprimatur* zijn volgers op Facebook en Twitter krijgt en via discussies in de social media soms meer invloed heeft op de zondagse overdenking of liturgie van zijn of haar collega’s dan de hoogleraar die via de verplichte permanente educatie pastores regelmatig de laatste stand van academische theologie bemiddelt.

Kortom: zolang het met een nieuwe hoge vlucht van kerk en christelijke theologie in onze cultuur nog niet erg wil lukken, moeten zij maar blij zijn met de lokroep van wilde ganzen die uitdagen tot kritisch onderzoek naar de eigen zwaartekrachten, misschien wel simpel te wijten aan overgewicht door te veel kerkelijke en academische ballast.

